

U vraagt, wij draaien?

De huwelijksgedichten van Katharina Lescaïlje (1649-1711) voor rijke doopsgezinden*

Op de ets *Klucht of Vernieuwende gedachtenis van de púrgeerende boontiens* (ca. 1680) is een zaal te zien met langs de wanden lange rijen tafels met daarop de resten van een, naar het zich laat aanzien, overdadig diner. Midden in de zaal en op de voorgrond van de ets is een aantal figuren te zien dat zichtbaar moeite heeft met het verwerken van de maaltijd. Sommigen zwalken rond, anderen grijpen naar hun maag en velen zitten ongegeneerd te poepen. Er is er zelfs een bij die ervan moet overgeven (nr. 14). De figuren stellen doopsgezinden voor die het wat al te bont hebben gemaakt op een bruiloft. De ets spot aldus met luxueuze bruiloften die in bepaalde kringen van doopsgezinden gevierd werden in het laatste kwart van de zeventiende en in de achttiende eeuw. Het onderwerp was niet uitzonderlijk, ook in literatuur was de weldaad van de ‘menniste bruyloft’ vaak onderwerp van spot.¹ Veel details over het werkelijke karakter van die doopsgezinde bruiloften zijn echter niet bekend.

Een nog weinig onderzochte bron die licht kan werpen op de gang van zaken rond zo’n doopsgezinde bruiloft, is het huwelijksgedicht.² Er is een relatief grote hoeveelheid huwelijksgedichten voor doopsgezinden overgeleverd. De gedichten maakten vooral opgang in kringen van rijke en steeds meer op de wereld gerichte doopsgezinden in steden als Amsterdam, Haarlem en Utrecht. Het is be-

* Met dank aan Ton van Strien voor zijn opmerkingen bij een eerdere versie van dit artikel.

1 Zie Piet Visser, ‘Aspects of social criticism and cultural assimilation: the mennonite image in literature and self-criticism of literary mennonites’, in: A. Hamilton, S. Voolstra & P. Visser (red.), *From martyr to muppy; a historical introduction to cultural assimilation processes of a religious minority in the Netherlands: the mennonites* (Amsterdam, 1994), 67-82, 76.

2 De enige studie die redelijk uitgebreid aandacht besteed aan huwelijksgedichten in doopsgezinde kring is Kees Smit, *Pieter Langendijk* (Hilversum, 2000), 51, 138-140 en 198. Ook is er een artikel waarin veel huwelijksgedichten voor doopsgezinden genoemd worden: A. Nieuweboer, ‘Haarlems literair leven in gelegenheidsgedichten (1680-1770)’, in: E.K. Grootes (red.), *Haarlems helicon; literatuur en toneel te Haarlem vóór 1800* (Hilversum, 1993), 187-201. Nieuweboer problematiseert de doopsgezinde signatuur van de bruidsparen echter niet. Hetzelfde geldt voor M.S.J. Cox-Andrau, ‘Drie herdersdichten en een veldzang van Pieter Vlaming’, in: *Spiegel der letteren* 20 (1978), 283-289.

Klucht of Vernieuwende gedachtenis van de púrgerende boontiens, ca. 1680 (ets, 35,3 x 39,4 cm) (UBA: P00015853).

kend dat Nederlandse doopsgezinden vanaf ongeveer 1672, het jaar waarin ze openlijk door de overheden werden geaccepteerd, steeds meer betrokken raakten bij de maatschappij. Dit gold in bijzondere mate voor een groep Hollandse en Utrechtse families die fortuin maakten in de handel. Trouwen in eigen kring bleef gangbaar, maar veel rijke en welvarende kooplieden zetten wel de stap om met hun gezinnen vanuit traditioneel doopsgezinde buurten, zoals in Amsterdam de omgeving rond de Warmoestraat, te verhuizen naar meer prestigieuze locaties; de Amsterdamse grachten bijvoorbeeld. Doopsgezinden gingen ook ac-

tiever deelnemen aan het culturele leven.³ Hun rijkdom spreidde zich tentoon in de buitenhuizen die ze kochten en bouwden – aan het eind van de zeventiende eeuw werd de Vechtstrook de ‘menniste hemel’ genoemd – en extravagante huwelijken moeten als een component van dezelfde ontwikkeling beschouwd worden.⁴

In huwelijksgedichten werden bruid, bruidegom en het verbond dat zij aangingen geprezen. Zo droegen deze geschriften bij tot de reputatie van het bruidspaar, maar daarbij ging het vooral om hoeveelheid en omvang, alsmede de manier waarop de gedichten gepresenteerd werden. Naarmate de eeuwisseling naderde, werden bundeltjes met meerdere huwelijksgedichten steeds gangbaarder; in plaats van slechts één los huwelijksgedicht. Die bundeltjes werden gedrukt en in de loop van de achttiende eeuw steeds uitbundiger gedecoreerd.⁵ Ze zullen bij wijze van geschenk uitgedeeld zijn aan (een deel van) de gasten, maar de gedichten werden zeer waarschijnlijk ook voorgedragen tijdens de bruiloft.⁶

Onduidelijk is wie degenen waren die zo'n gedicht voordroegen; waren dat de auteurs zelf? Veel gedichten zijn wel ondertekend, dus vaak is bekend wie de auteurs waren, maar het is meestal onduidelijk of die auteurs de huwelijken uit zichzelf bezongen (vanuit persoonlijke betrokkenheid), of dat ze daartoe opdracht kregen; van het bruidspaar zelf, of juist van vrienden of familie die de huwelijksgedichten bij wijze van geschenk lieten vervaardigen. De huwelijksgedichten in doopsgezinde kring werden meestal geschreven door doopsgezinde auteurs. Een aantal namen keert telkens terug: Anthony Jansen (1621-1696), de vader van de beroemde dichter Antonides van der Goes, schreef meer dan 175 huwelijksgedichten.

3 Over de assimilatie van doopsgezinden in de Republiek: Visser, 'Aspects of social criticism'; P. Visser, 'Mennonites and Doopsgezinden in the Netherlands, 1535-1700', in: J.D. Roth & J.M. Stayer (red.), *A companion to Anabaptism and spiritualism, 1521-1700 (Brill's Companions to the christian tradition 6)* (Leiden/Boston, 2007), 299-345; J.M. Welcker, 'Het dagelijks brood; de doopsgezinden, de economie en de demografie', in: S. Groenveld, J.P. Jacobszoon & S.L. Verheus (red.), *Wederdopers, menisten, doopsgezinden in Nederland 1530-1980* (Zutphen, 1980), 195-218.

4 Over de buitenplaatsen zie bijvoorbeeld: M. Zeilmaker, *Buitenplaatsen in Utrecht* (Utrecht, 2004), 13. Over de huwelijken: Visser, 'Aspects of social criticism', 76.

5 Dit was overigens een tendens die verder reikte dan de kringen van doopsgezinden, zie hieronder in de paragraaf 'Huwelijksgedichten als massaproduct'.

6 Over de gang van zaken op vroegmoderne bruiloften is weinig met zekerheid te zeggen. Een overzicht van de bronnen en wat we daaruit af kunnen leiden biedt Petra van Boheemen & Jan van Haaren, 'Ter bruiloft genodigd', in: Petra van Boheemen et al. (red.), *Kent, en versint eer datje mint; vrijen en trouwen 1500-1800* (Apeldoorn/Zwolle, 1989), 154-187.

dichten.⁷ Ook Gerrit Fortgens (leeftjaren onbekend) schreef er veel. Hij was waarschijnlijk familie van Michaël Fortgens (1663-1695), een voorganger van de Zonisten in Amsterdam die zelf ook af en toe huwelijksgedichten schreef. Andere auteurs van huwelijksgedichten in doopsgezinde kring waren bijvoorbeeld Cornelis Eeke (leeftjaren onbekend), vooral bekend van zijn psalmberijmingen, en de gerespecteerde literator Lambert Bidloo (1638-1724).

Opvallende aanwezige onder de auteurs is de Amsterdamse dichteres Katharina Lescailje (1649-1711). Zij schreef tussen 1685 en 1711 talloze huwelijksgedichten voor Amsterdamse, Haarlemse en Utrechtse doopsgezinden, maar zelf was ze niet doopsgezind. Haar reputatie als dichteres overtrof die van andere producenten van huwelijksgedichten in deze kringen (voor zover die al een reputatie als dichteres hadden)⁸ en ze stond, voor zover we weten, meestal niet in persoonlijk contact met de bruidsparen die ze bezong. Juist vanwege deze uitzonderlijke positie kunnen de gedichten van Lescailje licht werpen op enkele van de hierboven geformuleerde vragen naar het functioneren van de gedichten. Ik ga daartoe in het onderstaande eerst iets uitgebreider in op de productie van huwelijksgedichten in het algemeen, om vervolgens de gedichten van Lescailje onder de loep te nemen.

Huwelijksgedichten als massaproduct

Zeventiende- en achttiende-eeuwse huwelijken binnen de elite waren over het algemeen vrij uitbundig en ook de (steeds omvangrijker) luxe waarmee de huwelijken gepaard gingen, is niet kenmerkend voor de doopsgezinde elite alleen. Het aantal gasten, de duur van het huwelijksfeest (vaak meerdere dagen), de tafelversieringen, gedenktributen en dus ook dichtbundeltjes werden later in de achttiende eeuw steeds omvangrijker.⁹ In de periode waarin Lescailje actief was – het laatste kwart van de zeventiende en het eerste decennium van de achttiende eeuw – was bijna altijd sprake van meerdere gedichten, samengevoegd in een simpel bundeltje. Soms is voor eenzelfde huwelijk nog een tweede bundeltje gemaakt. De bundeltjes moeten op zeker moment een onmisbaar onderdeel van de

7 Zie: M. Daamen & A. Meijer, *Catalogus van gedrukte Nederlandse gelegenheidsgedichten uit de zeventiende en achttiende eeuw in de Zeeuwse Bibliotheek te Middelburg* (Middelburg, 1990), 11-15.

8 Gerrit Fortgens bijvoorbeeld, schreef vrijwel uitsluitend huwelijksgedichten. Meer informatie over Lescailje in de paragraaf hieronder, 'Katharina Lescailje (1649-1711)'.

9 Adèle Nieuweboer, 'Welgestelden in de 18de eeuw; huwelijk en bruiloftspoëzie', in: *Ons Amsterdam* 40;12 (1988), 338-341.

festiviteiten geworden zijn, getuige de grote hoeveelheid overgeleverde gedichten.¹⁰ Het begin van een gedicht dat Lambert Bidloo schreef ter ere van het huwelijk van Dionys Oortman en Maria Noorddijk is tekenend:

Het Bruylofts-Feest, uyt regt, of pligt der waardigheid
 Van eerbaar Huuwlyk, wierd met Vaerssen ingeweydt.
 Gewoonte doorgezēt van overouds tot heden,
 By alle Volkeren, hoe verre in taal en zeden,
 Staat-, Huys-, en Tempel-wet gescheyden van elkaâr;
 By Heyden en Hebreew en Christen, den Barbaar,
 Argiver en Latyn^o:¹¹ ^oGrieken en Romeinen

Bidloo wijst erop dat elk ‘eerbaar’ huwelijk gepaard gaat met verzen. Ook plaatst hij deze gewoonte in een traditie. Inderdaad werden huwelijksgedichten al in de klassieke Oudheid geschreven en werd deze traditie in de Renaissance voortgezet. Ten tijde van het gedicht van Bidloo was het karakter van de gedichten echter danig veranderd. Het huwelijksgedicht was aan het eind van de zeventiende eeuw een massaproduct geworden. Ik ga kort in op de tradities in de zestiende en vroege zeventiende eeuw om te laten zien in welke opzichten het genre veranderde.

Het oorspronkelijke renaissancistische huwelijksgedicht was gebaseerd op het klassieke genre van het *epithalamium*.¹² In de klassieke Oudheid verwees deze term naar een volks gebruik, het was een lied dat gezongen werd door vrienden van het bruidspaar vlak voordat zij de pasgehuwden alleen lieten in hun slaapkamer. Later kreeg de term een bredere betekenis en in de Renaissance werden allerlei gedichten die met het huwelijk van doen hadden bestempeld als *epithalamium*. Van de zestiende tot de achttiende eeuw was het een populair genre waaraan de meeste beroemde dichters een bijdrage leverden. De retorische voorschriften die de vooraanstaande Italiaanse geleerde Scaliger met betrekking tot het *epithalami-*

¹⁰ Zie daarvoor verschillende catalogi met gelegenhedsgedichten: Daamen & Meijer, *Catalogus van gedrukte Nederlandse gelegenhedsgedichten*; J. Bouman, *Nederlandse gelegenhedsgedichten voor 1700 in de Koninklijke Bibliotheek te 's-Gravenhage: Catalogus van gedrukte gedichten op gedenkwaardige gebeurtenissen in het leven van particuliere personen* (*Bibliotheca Bibliographica Neerlandica* 15) (Den Haag, 1982); A.G. van der Steur, *Catalogus 28 GelegenheidsGEDichten; los verschenen gedrukte gelegenhedsgedichten op Nederlandse personen, 17e-20e eeuw* (Haarlem, 2004).

¹¹ Lambert Bidloo, ‘Huwelykx-wensch aan den E. Dionys Oortman, en jonkvrouw Maria Noorddijk’, in: *Huwelykx-wensch aan den E. Dionys Oortman, en jonkvrouw Maria Noorddijk; in den egten-staat getreden, den 24. van grasmaand, 1703* (s.l., 1703). [Sign. KB: 853 B 2]

¹² Zie: V. Tufte, *The poetry of marriage; the epithalamium in Europe and its development in England* (Los Angeles, 1970). Tufte beschrijft literaire tradities in Europese huwelijksgedichten. De informatie over het huwelijksgedicht in deze en volgende alinea’s is, tenzij anders vermeld, gebaseerd op haar studie.

um formuleerde in zijn invloedrijke *Poetices libri septem* (1561) werden dominant. Dankzij het renaissancistische *imitatio*-principe hadden huwelijksgedichten uit de zestiende en zeventiende eeuw een redelijk uniform karakter.¹³ Er is meestal sprake van een episch verslag van de strijd die de bruidegom moest leveren om de schuchtere en afhoudende bruid voor zich te winnen. Uiteindelijk lukte dit natuurlijk en die overwinning werd uitgebreid geprezen. In het gedicht was uiteraard ook ruimte voor lof op bruid en bruidegom, bijvoorbeeld door te verwijzen naar de verdiensten of rijkdom van hun familie. De meeste lof was traditioneel voor de bruid, en dan met name voor haar schoonheid en kuisheid. Dit alles kon gepaard gaan met verwijzingen naar zowel de christelijke God als naar heidense goden uit de klassieke mythologie, en naar klassieke, bijbelse of natuurlijke 'voorbeeldverbintenissen', zoals die tussen Dido en Aeneas, Adam en Eva of de zon en een zonnebloem. Het eind van de huwelijksgedichten bevatte in ieder geval felicitaties en zegeningen, verwijzingen naar de huwelijksnacht en lof op de toekomstige kinderschare. Suggestieve, erotisch getinte grappen hoorden ook bij het genre.

In eerste instantie werden dit soort huwelijksgedichten in de Republiek vooral in het Latijn en dus voor een beperkt publiek geschreven.¹⁴ De doopsgezinde schilder/dichter Karel van Mander (1548-1606) was in 1599 waarschijnlijk de eerste die een huwelijksgedicht in de volkstaal schreef.¹⁵ Zijn gedicht vormde echter lange tijd een uitzonderingspositie, omdat het niet aansloot bij de door Scalliger voorgeschreven epische traditie, maar bij de in de meeste Europese landen veel minder dominante lyrische traditie. Pas toen ook bekende geleerde auteurs als Pieter Cornelisz. Hooft (1581-1647) en Joost van den Vondel (1587-1679) het genre aan het begin van de zeventiende eeuw in het Nederlands gingen beoefenen, evenals landgenoten die dit eerder in het Latijn gedaan hadden, kreeg het bekendheid onder een groter publiek. De status bleef niettemin onveranderd en was nog steeds verheven.

In de tweede helft van de zeventiende eeuw, toen het genre niet alleen bekend was geworden bij het grote publiek, maar er ook steeds meer mensen waren die

13 Zie over navolging binnen het genre: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'Theorie en poëzie; een epithalamium van Six van Chandelier', in: *De nieuwe taalgids* 72 (1979), 391-398.

14 Over Nederlandse huwelijksgedichten is vooral door Schenkeveld-van der Dussen gepubliceerd. De meeste van haar artikelen noem ik elders in dit artikel, zie noten 13, 15, 16. Ton van Strien geeft een inleiding op de beoefening van het genre in de zeventiende-eeuwse Republiek: Ton van Strien (ed.), *Hollantsche Parnas; Nederlandse gedichten uit de zeventiende eeuw* (Amsterdam, 1997), 49-51.

15 Zie hierover: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'Een bruiloftsdicht van Karel van Mander', in: *Tijdschrift voor Nederlandse taal- en letterkunde* 92;3/4 (1976), 189-202.

deze gedichten zelf schreven, veranderde het karakter van de gedichten – zoals gezegd – sterk. Huwelijksgedichten kwamen in de tweede helft van de zeventiende eeuw inhoudelijk steeds verder af te staan van de klassieke en geleerde voorbeelden. Christelijke aspecten werden belangrijker. Terwijl Vondel op een totaal van meer dan vijftig huwelijksgedichten slechts vijf gedichten schreef met een dominant christelijk karakter, zouden huwelijksgedichten aan het eind van de zeventiende eeuw overwegend meer christelijk dan klassiek geïnspireerd worden.¹⁶ Tegelijkertijd verdween de dominantie van de epische vorm en het gebruik om suggestieve erotische grappen te maken. Huwelijksgedichten waren zo een mengeling geworden van de christelijk-moralistische traditie van Cats, de lyrische vorm die Van Mander gebruikt had in 1599 en enkele elementen uit de dominante epische traditie.¹⁷

Katharina Lescaijle (1649-1711)

Katharina Lescaijle was de tweede dochter van de bekende dichter en uitgever Jacob Lescaille (of Lescaijle).¹⁸ Van jongs af aan was ze omringd geweest door literatoren, want haar vader was de vaste schouwburgdrukker en bevriend met verschil-

¹⁶ Zie: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'Christus, Hymenaeus of de 'Teelzucht'', in: S.F. Witstein & E.K. Grootes (red.), *Visies op Vondel na honderd jaar; een bundel artikelen ter gelegenheid van de driehonderdste sterfdag van Joost van den Vondel* (Den Haag, 1979), 11-25. De vijf christelijke huwelijksgedichten van Vondel, zelf van doopsgezinde afkomst maar in 1641 tot het katholicisme bekeerd, waren overigens allemaal voor doopsgezinden. Zie over de toenemende dominantie van christelijke aspecten: M.A. Schenkeveld-van der Dussen, 'Hochzeitsdichtung und christlicher Glaube; einige Epithalamien Niederländischer Dichter', in: *Jahrbuch für Internationale Germanistik* A;8 (1980), 31-37; 'Bruiloftsdichten in de tale Kanaans; het probleem van de onverstaanbaarheid', in: *De nieuwe taalgids* 75 (1982), 50-60; 'Poëzie als gebruiksartikel; gelegheidsgedichten in de zeventiende eeuw', in: M. Spies (red.), *Historische letterkunde; facetten van vakbeoefening* (Groningen, 1984), 75-92, 83; en 'Bruilofts- en liefdeslyriek in de 18^e eeuw; de rol van de literaire conventies', in: *De nieuwe taalgids* 67 (1974), 449-461.

¹⁷ Zie over de moralistische huwelijkspoëzie van Cats: U. Bornemann, 'Die Gelegenheitsdichtung am Beispiel der Hochzeitsdichtung', in: U. Bornemann (red.), *Anlehnung und Abgrenzung; Untersuchungen zur Rezeption der niederländischen Literatur in der deutschen Dichtungsreform des siebzehnten Jahrhunderts* (Assen/Amsterdam, 1976), 148-196, 182-191.

¹⁸ Zie voor een korte beschrijving van Lescaijles leven en werk: L. van Gemert, 'Katharina Lescaijle (Amsterdam, 26 september 1649 – Amsterdam, 8 juni 1711); schrijfster annex uitgeefster', in: R. Schenkeveld-van der Dussen et al. (red.), *Met en zonder lauwerkrans; schrijvende vrouwen uit de vroegmoderne tijd 1550-1850 van Anna Bijns tot Elise van Calcar* (Amsterdam, 1997), 396-402.

lende collega-dichters. In de jaren zestig van de zeventiende eeuw begon Katharina zelf te schrijven. Het resulteerde in een oeuvre van ruim 300 gedichten en meer dan zeven vertalingen van Franse toneelstukken. Sommige van deze gedichten werden gedrukt, de meeste toneelstukken gedrukt en opgevoerd. Vanaf 1679 hield Katharina zich persoonlijk bezig met het drukken van haar werk, nadat ze de drukkerij van haar overleden vader had overgenomen samen met haar jongere zus Aletta, die net als zijzelf haar levenlang ongetrouwd zou blijven. Na de overname bleef Katharina haar contacten in de culturele elite van Amsterdam onderhouden en uitbreiden. Veel van haar gedichten zijn geadresseerd aan collega-dichters.

Over Katharina's religieuze gezindheid is weinig met zekerheid te zeggen, maar het is onwaarschijnlijk dat ze doopsgezind was. Er is wel gesteld dat haar familie uit Genève afkomstig was en die stad ontvluchtte vanwege het strenge calvinistische regime, maar daarvoor zijn geen bewijzen.¹⁹ Wel weten we dat haar vader in 1630 ingeschreven stond bij de Waalse Kerk en dat haar zus Barbara Lescaijle, die in 1674 trouwde met de Duitser Matthias de Wreed, haar kinderen liet dopen in de Lutherse kerk.²⁰ Over een kerklidmaatschap van Katharina zelf zijn geen archivalia gevonden en het zou dan ook goed kunnen dat ze, zoals velen in de Republiek, niet stond ingeschreven bij een kerk. In haar contacten lijkt ze ook geen onderscheid te maken naar gezindte. Onder de geadresseerden van haar gedichten zijn leden van verschillende protestantse kerken, maar bijvoorbeeld ook katholieken. Pragmatische motieven van sociale of literaire aard lijken over het algemeen belangrijker geweest te zijn dan religieuze.

Het oeuvre van de Katharina Lescaijle illustreert de ontwikkelingen in het genre van de huwelijksgedichten. In haar verzameld werk, in 1731 uitgegeven door haar neef Dirk Rank, zijn in de sectie 'Huwelijkzangen' 96 huwelijksgedichten opgenomen.²¹ Dat is veel, maar nog niet eens alles. In het voorwoord van het verzameld werk schrijft Rank dat er voor gekozen is niet alle huwelijksgedichten op te nemen, aangezien het er zo veel zijn en Lescaijle zelf 'voor een groot gedeelte haarer schielyk ontworpen Bruiloftsvaerzen weinig achting overhadde'.²² Losse

19 Zie: E.M. Grabowksy, *Op zoek naar de ware Jacob: een biografisch en bibliografisch onderzoek naar de Amsterdamse drukker, boekverkoper, uitgever en dichter Jacob Lescaille (1611-1679)* (doct. scriptie Universiteit van Amsterdam, 1991).

20 Zie: P. Verkruijsse & E. Grabowksy, *Syllabus bij de cursus paleografie en archivalie voor de periode 16e-18e eeuw* (Amsterdam, 1990), 78-79, 101.

21 Zie deel II van K. Lescaijle, *Toneel- en mengelpoëzij* (Amsterdam: Erfgen. J. Lescaijle en Dirk Rank, 1731). [Sign. UBU: THO: MEG 10-251]

22 Dirk Rank, 'Voorbericht der uitgeeveren aan den dichtlieven leezer', in: Lescaijle, *Toneel- en mengelpoëzij*.

uitgaven van huwelijksgedichten die niet in Katharina's verzameld werk opgenomen zijn, zijn echter nauwelijks overgeleverd. Ik vond er welgeteld één.²³ Hoe dat ook zij, zelfs als het bij de 97 overgeleverde gedichten blijft, heeft Lescailje er opvallend veel geschreven. Vondel schreef bijvoorbeeld, in een langer leven en met over het algemeen een hogere productie, rond de vijftig huwelijksgedichten en geen van de Amsterdamse collega-dichters van het eind van de zeventiende eeuw evenaart Katharina Lescailjes productie in dit genre. Deze hoge productie in het genre van de huwelijksgedichten weerspiegelt de hierboven geschetste populariteit aan het eind van de zeventiende eeuw. Ook inhoudelijk illustreren Katharina Lescailjes gedichten de geschetste ontwikkeling: een groot aantal van haar huwelijksgedichten is nauwelijks verwant aan het klassieke genre, vooral later in haar literaire loopbaan toen de productie ook toenam.

Dat zij zich in sommige van haar huwelijksgedichten blijkbaar zo weinig gelegen liet liggen aan wat in literaire kring gewaardeerd werd, kan verwondering wekken. Katharina Lescailjes positie als vrouw in de literaire mannenwereld noopte haar over het algemeen zich zoveel mogelijk te presenteren als serieuze literator. Zo schreef ze bijvoorbeeld ruim twintig gedichten naar aanleiding van politieke gebeurtenissen en een heel aantal daarvan publiceerde ze ook. Dat was ongebruikelijk voor een vrouw. Hieruit blijkt, net als uit de manier waarop ze zichzelf in deze gedichten presenteert, dat ze zich de conventies toeëigende van de literaire, voornamelijk mannelijke kring om zich heen.²⁴ In de latere huwelijksgedichten is daarvan geen sprake meer, en ik vermoed dat dit samenhangt met de voornaamste geadresseerden van die latere gedichten: rijke doopsgezinden.

Printing on demand

De meeste gedichten van Lescailje speelden een belangrijke rol bij het onderhouden van haar reputatie en contacten in culturele kringen. Een sociale functie is voor de meeste huwelijksgedichten voor doopsgezinden echter niet waarschijnlijk.

²³ K. Lescailje, 'Op het huuwelyk van den heer Gerard Reessen, en jongkvrouw Geertruid van der Keere', in: *Op het huuwelyk van den heer Gerard Reessen, en jongkvrouw Geertruid van der Keere; getrouwd den viiii. van zomermaand, 1698* (Amsterdam: Erfgen. J. Lescailje, 1698). [Sign. KB: Gel. ged. 397]

²⁴ Hierover maakte ik enkele voorlopige opmerkingen in een presentatie op een bijeenkomst van *New approaches to European Women's Writing* (NEWW), zie: N. Geerdink, 'Katharina Lescailje; another Sappho', op: [www.womenwriters.nl/index.php/Katharina_Lescailje_\(1649-1711\):_another_Sappho](http://www.womenwriters.nl/index.php/Katharina_Lescailje_(1649-1711):_another_Sappho). In het proefschrift waaraan ik werk zal dit uitgebreider aan bod komen.

lijk. Als Lescailje de huwelijksgedichten had willen gebruiken om met het netwerk van doopsgezinde koopmannen in contact te komen of het contact met hen te verbeteren, waren er immers wel andere bronnen geweest waaruit dat naar voren was gekomen. Ze had dan bijvoorbeeld op z'n minst ook andere gedichten voor dezelfde mensen geschreven; verjaardagsgedichten bijvoorbeeld. De huwelijksgedichten zelf geven ook geen aanleiding om er een sociale functie aan toe te kennen en bovendien zullen ze Lescailjes literaire reputatie waarschijnlijk meer geschaad hebben dan ondersteund.

Voordat Lescailje haar eerste gedichten schreef voor doopsgezinde kooplieden, had ze al de nodige huwelijksgedichten geschreven. In eerste instantie vooral voor haar persoonlijke omgeving, vervolgens ook in kringen van de culturele elite en uiteindelijk voor een uiteenlopende groep mensen, onder wie dus ook doopsgezinde kooplieden.²⁵ Vanaf het midden van de jaren tachtig tot kort voor haar dood schreef Lescailje bijna ieder jaar een of meerdere huwelijksgedichten voor doopsgezinde kooplieden.²⁶ De geadresseerden, waaronder leden uit de families Rutgers, Van Lennep, Verhamme en De Neufville, woonden veelal in Amsterdam, Haarlem of Utrecht en waren rijk geworden in de handel; vaak de zijdehandel. Meer dan een derde deel van het totale aantal huwelijksgedichten dat van Lescailje overgeleverd is, bestaat uit gedichten voor deze rijke doopsgezinden.

In vergelijking met de overige huwelijksgedichten van Lescailje zijn die voor de doopsgezinden weinig persoonlijk. Als auteur is Lescailje volledig afwezig: er is nauwelijks sprake van de ik-vorm en over eventuele connecties tussen haarzelf en het bruidspaar gaat het al helemaal niet. Het was weliswaar niet zo gebruikelijk over de relatie tussen bruidspaar en dichter te spreken in huwelijksgedichten, maar we zien het Lescailje toch doen in gedichten voor mensen waarmee ze persoonlijk in contact stond. Het gedicht voor haar zus Barbara Lescailje is er bijvoorbeeld mee doorspekt en ook in het gedicht voor haar patroon Willem van

25 Zie over het verband tussen de omgang met de conventies in Lescailjes huwelijksgedichten en de geadresseerden: Nina Geerdink, 'Challenging conventionality; the appropriation of the genre of nuptial poetry by the Dutch poet Katharina Lescailje (1649-1711)', in: Suzan van Dijk, Alicia Montoya & Anke Gilleir, *Women writing back/Writing women back, (Intersections; Interdisciplinary studies in early modern culture 16)* (Leiden, 2010).

26 Volgens mij is het eerste gedicht voor rijke doopsgezinden die geen deel uitmaakten van Lescailjes netwerk het gedicht ter ere van het huwelijk van Pieter Blaapout en Helena de Bruin op 13 februari 1685. Dit gedicht is opgenomen in Lescailje, *Toneel- en mengelpoëzij II*, 57-58. Omdat ik niet van alle geadresseerden van Lescailjes huwelijksgedichten de gezindte heb kunnen achterhalen, kan ik echter niet volledig uitsluiten dat ze al eerder gedichten schreef voor doopsgezinden.

Zon wordt 'vriendschap' voorgesteld als de belangrijkste drijfveer voor het schrijven van het huwelijksgedicht.²⁷

Het bruidspaar zelf krijgt in de gedichten voor doopsgezinden eveneens relatief weinig aandacht. Het bruidspaar wordt natuurlijk uitgebreid geprezen, waarbij de bruidegom vaak rechtstreeks aangesproken wordt, maar daarmee wordt het niet persoonlijk. De lezer komt ondertussen namelijk nauwelijks iets te weten over bruid of bruidegom. De lof is meestal zeer conventioneel, het bruidspaar is keer op keer vooral zeer deugdzaam, mooi en vroom. Daarnaast wordt soms nog wel verwezen naar het beroep van de bruidegom, doordat diens rijkdom en welvaart geprezen worden, of diens belang voor rijkdom en welvaart van de stad. Representatief voor het conventionele karakter van de lof in de gedichten voor doopsgezinden is het volgende citaat uit Lescailjes gedicht voor Jan van Meekeren en Margareta Rutgers (1707). De bruidegom wordt toegesproken:

Nu die frische Lentespruit
U, als een vergoode Bruid,
Valt zo zacht, zo teër in de armen,
Daar ze in uw verstand, uw deugd,
Trouw en gaaven zich verheugt.²⁸

Of, in het gedicht voor David Rutgers Izaakz. en Debora Bruin (1697):²⁹

O Bruidegom! die van uw hoop moogt triomfeeren,
Wie kan uw huwlyksheil ontvouwen of waardeeren,
Nu gy zo groot een Schat verkrygt in uw bezit?
Waar blonk ooit Bruin zo schoon, wiens blankheid 't zuiver wit
Der sneeuw tart, of den glans der lely, welkers straalén,
By zomerzonneshyn, in hofwaranden praalen?
Nu mengt de Min het blos in 't blank van haar gelaat,

27 Het gedicht voor haar zus, 'Ter bruilofte van den E. Bruidegom Matthias de Wreedt, en de E. Bruid Barbara Lescailje' is opgenomen in Lescailje, *Toneel- en mengelpoëzij* II, 8-11 en in *Huwelykszangen, ter bruilofte van [...] Matthias de Wreedt en [...] Barbara Lescailje* (s.l., [1674]). [Sign. UBL: 778 C 57:15] Het gedicht voor Van Zon, 'Op het huwelyk van den heere Willem van Zon, domheer van Oud Munster, en mejuffrouwe Helena van der Hek', is opgenomen in Lescailje, *Toneel- en mengelpoëzij* II, 66-70. In regel 10 gaat het over vriendschap.

28 K. Lescailje, 'Ter bruilofte van den heere Jan van Meekeren, en jongkvrouwe Margareta Rutgers', in: *Op het huwelyk van den heere Joan van Meekeren, en jongkvrouwe Margaretha Rutgers; getrouwd den 17den van grasmaand, 1707* (Amsterdam: Erfgen. J. Lescailje, 1707) [Sign. KB: 852 F 410], regel 14-18. Het gedicht staat ook in Lescailje, *Toneel- en mengelpoëzij* II, 284-287.

29 'Ter bruilofte van den heere David Rutgers Isaakz, en jongkvrouwe Debora Bruin', in: *Ter bruilofte van den heere David Rutgers Isaakz, en jongkvrouwe Debora Bruin; getrouwd den 3 van sprokkelmaand, 1697* (Amsterdam: Erfgen. J. Lescailje, 1697) [Sign. UBA: OG 80-254:95], regel 73-88. Het gedicht staat ook in Lescailje, *Toneel- en mengelpoëzij* II, 161-164.

Te Aankelstam by de Erfgen: van J. LESCAIJLE en D. RANK, op de Beurzaalms.

Titelpagina van: Katharina Lescaijle, *Tooneel- en mengelpoëzy*, 3 dln. (Amsterdam: Erfgen. Lescaijle en Dirk Rank, 1731) (Universiteitsbibliotheek Utrecht, THO: MEG 10-250/251/252).

Daar ze in uw oogen schynt een nucht're dageraad.
Haar levenszon, pas in haar lente doorgebrooken,
Is, als een rooze knop, voor uwe liefde ontlooken.

Een ander opvallend verschil met de overige huwelijksgedichten van Lescaijle is het hoofdthema. In tegenstelling tot de meer op de epische klassieke traditie geïnspireerde huwelijksgedichten voor mensen uit het milieu rondom schouwburg en drukkerij, is in de gedichten voor doopsgezinde kooplieden minder sprake van strijd. Als er gestreden moet worden, is deze strijd in ieder geval minder hevig. De bruidegom hoeft over het algemeen weinig moeite te doen om de bruid voor zich te winnen en over het huwelijk als zodanig wordt dan ook bijna niets dan goeds gezegd. In eerdere gedichten wilde Lescaijle het huwelijk ook nog wel eens voorstellen als een gevangenis, een instituut dat vrijheid van man maar vooral ook vrouw

kan beperken – dat was dan de reden voor de bruid om in eerste instantie niet in te gaan op de avances van haar toekomstige echtgenoot.³⁰ In de gedichten voor de doopsgezinden is deze thematiek over het algemeen getemperd of afwezig.

Meestal is sprake van het tegendeel. Liefde, van God gegeven, wordt in de gedichten voor doopsgezinden voorgesteld als de basis van alles op aarde, niet in de laatste plaats omdat liefde en huwelijk aan de basis staan van voortplanting, maar bijvoorbeeld ook omdat het huwelijk garant zou staan voor ‘gezelligheid’: man en vrouw bieden elkaar gezelschap en troost, ondersteunen elkaar. In de gedichten voor doopsgezinden overheerst meestal de idee dat liefde geen keuze is, maar iets wat bij het leven hoort. De victorie van de liefde als er sprake is geweest van enige strijd is onvermijdelijk, want:

Zo ziet men hoe de Min de Waereld wetten stelt,
En alles overwint en dwingt met zoet geweld,
Daar zy de harten, door gewyde minnevlammen,
In een smelt, en bewaart een reeks van braave Stammen
Voor 't algemeen verderf van d'onverzaadb'ren Tyd.³¹

De thematiek waarmee Lescaijle het huwelijk in gedichten voor doopsgezinden vormgeeft, heeft soms dan ook meer weg van de christelijk-moralistische traditie van Cats en zijn navolgers, dan van in Lescaijles kringen meer gewaardeerde epische traditie van de klassieke epithalamia. Dat is tevens terug te zien in de vorm, die in de gedichten voor doopsgezinden vaker lyrisch is dan in haar overige huwelijksgedichten. Er is wel onverminderd sprake van verwijzingen naar klassieke goden en mythes, meer nog misschien dan van verwijzingen naar de christelijke God of de Bijbel.

De gedichten doen al met al weinig met de klassieke genrekenmerken die het huwelijksgedicht in literaire kringen ooit een prestigieuze plaats gaven, en ze

30 Deze thematiek heeft voor discussie gezorgd over de interpretatie van Lescaijles huwelijksgedichten. Zie: L. van Gemert, ‘Hiding behind words? Lesbianism in 17th-century Dutch poetry’, in: *Thamyris: mythmaking from past to present* 2;1 (1995), 11-44; en ‘De vrouwenzucht van Katharina Lescaijle’, in: A.J. Gelderblom, H. Duits & M.B. Smits-Veldt (red.), *Klinkend boeket; studies over renaissancezonneten voor Marijke Spies* (Hilversum, 1994), 143-149. Hier tegenin: E. Grabowsky, ‘Katharina Lescaijle (1649-1711) en de ‘vrouwenzucht’: schijn of werkelijkheid?’, in: *Mededelingen van de Stichting Jacob Campo Weyerman* 23;2 (2000), 65-79. In mijn artikel, ‘Challenging conventionality’, ga ik ook kort op deze discussie in.

31 ‘Op het huwelyk van den heere Joannes van der Mersch, en jongkvrouwe Petronella van Oosterwyk’, in: *Op het huwelyk van den heer Joannes vander Mersch, en jongkvrouwe Petronella van Oosterwyk, getrouwd den xxii. van herfstmaand, 1697* (Amsterdam: Erfgen. J. Lescaijle, 1697) [Sign. UBL: 1118 A 6:159], regel 1-5.

blijven onpersoonlijk. Wat de gedichten wel doen, lijkt opvallend veel op wat gebeurt in de huwelijksgedichten van doopsgezinde auteurs. De gedichten van Gerit Fortgens of Anthony Janssens zijn qua thematiek en genreconventies vergelijkbaar met die van Lescailje. In hun gedichten zijn christelijke thema's alleen nog net iets vaker dominant en ontbreekt de traditionele epische strijd meestal volledig, terwijl daarvan bij Lescailje nog wel aspecten te herkennen zijn.³²

Het belangrijkste verschil tussen gedichten van Lescailje en die van doopsgezinde auteurs van huwelijksgedichten in dezelfde kringen is, dat deze auteurs in veel gevallen juist wél persoonlijke gedichten schreven. De focus in die gedichten is in ieder geval vaker op de hele familie en niet alleen op het bruidspaar: grootvaders en vaders krijgen vaak evenveel lof. Zij worden soms ook aangesproken of juist sprekend opgevoerd. De persoonlijke betrokkenheid die door deze aandacht voor (mannelijke) familieleden getoond wordt, wordt regelmatig versterkt door een focus op het huwelijksfeest. Die impliceert de aanwezigheid van de auteurs op dit feest. Ook Lescailje heeft in gedichten voor mensen met wie zij in contact stond gedichten geschreven waarin aandacht voor het feest de sociale cohesie tussen haarzelf en de geadresseerden benadrukt, bijvoorbeeld in het gedicht ter ere van het huwelijk van Antonides van der Goes en Suzanna Bormans.³³ In gedichten voor doopsgezinden is hiervan echter nauwelijks sprake, terwijl dat in de gedichten van doopsgezinde auteurs voor geloofsgenoten juist des te meer het geval is.

Een mooi voorbeeld vormen de gedichten die gepubliceerd zijn naar aanleiding van het huwelijk van Joan van Meekeren en Margaretha Rutgers op 17 april 1707. Behalve door Lescailje, wordt dit huwelijk bezongen door 'G.V.H.', J. Roeters, C. van Eeke, Gerrit Fortgens, Herkules Bouman, 'H.V.B.' (waarschijnlijk Hermanus van den Burgh), 'W.S.' en W. van der Hoeven. Het openingsgedicht, van 'G.V.H.', is opgedragen aan David Rutgers sr., de grootvader van Margaretha. Het gedicht gaat feitelijk over hem en zijn afstamming. Margaretha zelf speelt voornamelijk een rol omdat ze met dit huwelijk voor voortplanting en dus voor

³² Uiteraard is het onmogelijk alle gedichten van doopsgezinde auteurs over één kam te scheren. Er zijn grote verschillen tussen de gedichten, die ook uiteenlopende functies vervulden binnen een bundel. Vaak was er in ieder geval een pastorale huwelijkszang, en ook een (drink-) lied als afsluiter. Wat ik constateer met betrekking tot de christelijke elementen geldt voor de grote meerderheid van de gedichten en met name voor die gedichten of passages die qua vorm en inhoud in grote lijnen vergelijkbaar zijn met die van Lescailje.

³³ 'Ter bruilofte van den heere Joannes Antonides van der Goes, der medicynen doctor, en mejuffrouw Suzanna Bormans', in: *Ter bruilofte van den heere Joannes Antonides van der Goes [...] en mejuffrouw Suzanna Bormans* (Rotterdam: A. van Waesberge, 1678) [Sign. KB: 853 A 224]. Het gedicht staat ook in Lescailje, *Toneel- en mengelpoëzij* II, 19-22.

het voortleven van de familie zorgt. Ook in de gedichten van Roeters, Van Eeke, Fortgens en Bouman staat de verbintenis tussen twee lovenswaardige ‘stammen’ centraal. In de afsluitende gedichten van ‘W.S.’ en Willem van der Hoeven speelt het huwelijksfeest een rol, waarbij er in het gedicht van ‘W.S.’ zelfs aandacht is voor de aanwezigheid van Van Meekerens werklui op het feest. Lescailje noemt in haar gedicht de bruid ‘Heer Rutgers schoonste Kroost’, maar verwijst verder niet naar de beide families of hun verdiensten. Ze bezingt bruid, bruidegom en huwelijk lyrisch en in conventionele termen. Haar beschrijving van het huwelijksfeest is metaforisch en geeft geen reden te vermoeden dat ze er bij aanwezig is geweest.

Concluderend kan gesteld worden dat Lescailje haar gedichten voor doopsgezinden zoveel mogelijk aangepast heeft aan hun wensen, terwijl ze niet getuigen van persoonlijke betrokkenheid. Het kan bijna niet anders of de gedichten zijn in opdracht geschreven. De gedichten zouden Lescailje dan, in plaats van uitbreiding en consolidering van haar sociale netwerk of versterking van haar literaire reputatie, financieel gewin op hebben kunnen leveren. Daarvoor zijn ondersteunende argumenten te vinden in de omstandigheden waarin Lescailje verkeerde op het moment dat ze de gedichten schreef.

Zoals gezegd schreef Lescailje het eerste gedicht in doopsgezinde kring pas in 1685, toen ze het genre al zeker twaalf jaar beoefende. Na 1685 neemt het aantal huwelijksgedichten voor doopsgezinde bruidsparen alleen maar toe tot in 1710; het jaar waarin ze haar laatste huwelijksgedichten schreef. Het grote aantal gedichten voor doopsgezinden in de tweede helft van Lescailjes literaire loopbaan is opmerkelijk. Deze trend kan waarschijnlijk in verband gebracht worden met de toenemende ‘verwereldlijking’ van groepen doopsgezinden in de steden en de daarmee correlerende toename van rijkdom en de tentoonspreiding van die rijkdom tijdens bruiloften, maar het moet ook in verband gebracht worden met Lescailjes persoonlijke situatie.

In de eerste plaats is er Lescailjes positie in literaire kringen, die in de jaren tachtig van de zeventiende eeuw toch wel gevestigd was. Het risico van beschadiging van die positie door huwelijksgedichten, die bovendien in die literaire kring waarschijnlijk nauwelijks opgemerkt zouden worden, was klein. Daarnaast was Lescailjes financiële situatie vanaf het midden van de jaren tachtig vermoedelijk dusdanig dat wat extra inkomsten geen kwaad konden. Na de dood van haar vader in 1679 hadden Katharina en Aletta Lescailje de drukkerij overgenomen. In eerste instantie bemoeide hun zwager zich ook nog met de zaken, maar daar kwam een einde aan toen hij overleed; waarschijnlijk in 1681. De vrouwen stonden er dus alleen voor, en dat terwijl de tijden helemaal niet gunstig waren. Vanaf 1687 nam het aantal toneelstukken dat opgevoerd werd af, waardoor de vaste in-

komsten van de schouwburgdrukker minder zullen zijn geweest dan voorheen.³⁴

Het blijft gissen wat de dichtopdrachten Lescailje precies opgeleverd zullen hebben. In de zeventiende eeuw was niet gebruikelijk dat dichters voor hun werk betaald werden; daarvoor zijn althans geen bewijzen gevonden.³⁵ Ook in dit specifieke geval is er in ieder geval geen enkel bewijs. Wel is opvallend dat veel bundeltjes waarin Lescailjes gedichten opgenomen zijn – bijna altijd voraan geplaatst – door haarzelf gedrukt zijn. De bundels huwelijksgedichten in doopsgezinde kring waar Lescailje zelf geen bijdrage aan geleverd heeft, werden doorgaans door Dirk Boeteman of Johannes Dale gedrukt. Het is dus zeer aannemelijk dat de financiële baten voor Lescailje via een omweg gegenereerd werden, en dat Lescailje haar bijdragen gebruikte om de opdracht voor het drukken van de bundeltjes binnen te halen; tegen gunstige tarieven.

Een vreemde eend in de bijt

Lescailje deed dus *avant la lettre* aan *printing on demand*. De vraag die nu nog beantwoord moet worden, is waarom de doopsgezinde kring zich massaal tot Lescailje wendde voor huwelijksgedichten. Anthony Jansen of Gerrit Fortgens – doopsgezinde mannen – schreven toch vergelijkbare gedichten? En er waren nog veel meer huwelijksdichters die ogenschijnlijk meer voor de hand lagen. Het is bekend dat doopsgezinden met name zaken deden met geloofsgenoten, en die vlieger lijkt ook op te gaan als het gaat om huwelijksgedichten.³⁶ Bovendien waren er weinig vrouwen die huwelijksgedichten schreven, ook in doopsgezinde

34 Over de bemoeienissen van zwager Matthias de Wreedt, zie: Grabowsky, 'Katharina Lescailje', 73-74. K. van der Haven, *Achter de schermen van het stadstoneel; theaterbedrijf en toneelpolemiek in Amsterdam en Hamburg 1675-1750* (Zutphen, 2008), 259-260 wijst op de afname van het aantal toneelstukken vanaf 1687.

35 Er moet nog veel onderzoek gedaan worden naar poëzie en betaling, maar over het algemeen wordt aangenomen dat er in de zeventiende-eeuwse Republiek geen traditie bestond waarin rechtstreek voor poëzie betaald werd. Zie hierover M. Spies, 'Betaald werk? poëzie als ambacht in de 17e eeuw', in: *Holland; themanummer kunst in opdracht in de Gouden Eeuw* 23 (1991) 210-224. J. Drees, *Die soziale Funktion der Gelegenheitsdichtung; Studien zur Deutschsprachigen Gelegenheitsdichtung in Stockholm zwischen 1613 und 1719* (Stockholm, 1986) heeft echter wel bewijs gevonden dat in laat zeventiende-eeuws Zweden dichters rechtstreeks betaald werden voor hun literaire verdiensten.

36 S. Groenveld, *Huisgenoten des geloofs; was de samenleving in de Republiek der Verenigde Nederlanden verzuimd?* (Hilversum, 1995), 47-48 merkt op dat doopsgezinden met name onderling 'handelden' en dat ook huwelijksgedichten, in ieder geval door de Haarlemse kring, met name bij Pieter Langendijk en andere doopsgezinde dichters besteld werden.

kring. Doopsgezinde vrouwen waren weliswaar redelijk actief met de pen, maar niet in dit genre.³⁷ Lescailje was, kortom, de enige vrouw en de enige niet-doper die zoveel huwelijksgedichten schreef in deze kringen. Hoe kwamen Lescailje en de doopsgezinden met elkaar in contact? En: wat maakte Lescailje voor doopsgezinden zo aantrekkelijk als dichteres van huwelijksgedichten?

Het contact zal waarschijnlijk makkelijk gelegd zijn. In de eerste plaats zullen cultureel actieve doopsgezinden hier een aandeel in hebben gehad. Lescailje onderhield contact met verschillende doopsgezinde dichters die we ook tegenkomen in de bundels met huwelijksgedichten: Lambert Bidloo, Cornelis van Eeke en Elisabeth Koolaert-Hoofman bijvoorbeeld zijn dichters uit Lescailjes netwerk. Lambert Bidloo en Cornelis van Eeke heb ik hierboven al genoemd als dichters van huwelijksgedichten in de kring van doopsgezinde koopmannen. Het was de kring waar Elisabeth Koolaert-Hoofman, zelf ook dichteres, met haar man deel van uitmaakte. Ook veel schouwburgregenten, boekdrukkers en kaartenmakers waren vaak doopsgezind.³⁸ Het waren mensen met wie Lescailje blijkens gedichten en archivalia in contact stond. Hier komt nog bij dat Lescailjes boekwinkel zich op de Dam bevond, vlakbij de Beurs waar de doopsgezinde koopmannen regelmatig te vinden moeten zijn geweest. Het contact kan dus ook ontstaan zijn doordat zij, in het voorbij gaan of met drukopdrachten van de Beurs, haar boekwinkel bezochten.³⁹

Dat Lescailje in contact kwam met doopsgezinde koopmannen hoeft dus geen verbazing te wekken. Het blijft echter verwonderlijk dat ze juist haar zo regelmatig vroegen hun huwelijken te bezingen. Daarvoor zijn volgens mij drie aannemelijke redenen, die met elkaar samen hangen. Het is bekend dat literaire status een rol speelde op de markt van de huwelijksgedichten. Zoals gezegd speelden huwelijksgedichten een belangrijke rol in de reputatievorming van het bruidspaar. Een dichter met enige status had daar een positieve invloed op. Wanneer een dichter met naam en faam bereid was een huwelijksgedicht te schrijven, droeg dat bij aan de reputatie van het bruidspaar, dat blijkbaar 'gezien' was in culturele kringen. Lescailje was niet de meest gewaardeerde dichter van haar tijd, maar ze was wel zeer bekend en kreeg enkel positieve reacties van collega-dichters. Les-

37 Over schrijvende doopsgezinde vrouwen: zie Schenkeveld-van der Dussen et al. (red.), *Met en zonder lauwerkrans*, 15, 19-20.

38 Voor een lijst met doopsgezinde auteurs zie Visser, 'Aspects of social criticism', 82. S.B.J. Zilverberg, 'Met pen, passer en penseel; doopsgezinden en cultuur', in: Groenveld, *Wederdopers*, 180-194, 183-184 noemt de activiteit van doopsgezinden als boekenmakers.

39 Dit idee is mij aan de hand gedaan door Ellen Grabowsky.

cailje werd vaak gevraagd lofdichten te schrijven en dat werd dan steevast voorin de bundels geplaatst, als een soort icoon.⁴⁰

In combinatie met Lescaijles literaire reputatie zullen meer pragmatische redenen voor doopsgezinden een rol hebben gespeeld in hun voorkeur voor haar. Het feit dat ze behalve dichter ook drukker was, maakte het ‘bestellen’ van een bundeltje huwelijksgedichten gemakkelijk. Zoals gezegd zou het goed kunnen dat betaling voor de huwelijksgedichten via de drukopdracht liep. Dat ging snel, en scheelde misschien ook in de kosten. Tenslotte zullen doopsgezinde koopmannen blij zijn geweest met het aanpassingsvermogen van Lescailje. Over inhoud en vormgeving hadden ze waarschijnlijk niets te klagen. Lescailje en de doopsgezinden hadden dus beiden baat bij samenwerking op het terrein van de huwelijksgedichten, wat de uitzonderlijk hoge productie verklaart van deze ‘vreemde eend’.

Meer in het algemeen leert deze casus dat huwelijksgedichten in doopsgezinde kring soms in opdracht geschreven werden – en dus niet altijd uit genegenheid van de dichter voor het bruidspaar. Of ook bij andere dichters financiële motieven een rol speelden, zou verder onderzocht moeten worden. Voor gelegenhedsdichters in letterlijke zin van het woord geldt dit natuurlijk niet. Mensen die slechts sporadisch de pen grepen om een huwelijk te bezingen, bijvoorbeeld als zij bruid of bruidegom persoonlijk kenden, zullen waarschijnlijk niet al te opportunistisch gehandeld hebben. Ik denk aan iemand als de tienjarige Daniël Rutgers, die twee gedichten schreef bij het huwelijk van David Matheus de Neufville en Jacoba van Gelder in 1708. Of aan de gedichten van Michaël Fortgens en ene A. Fortgens ter gelegenheid van het huwelijk van Gerrit Fortgens met Geertruid Spronck (1683). Voor massaproductenten als Gerrit Fortgens zelf en vooral ook voor Anthony Jansen moeten opportunistische motieven bijna wel een rol gespeeld hebben, ook al verkeerden zij wél in dezelfde netwerken. Dat het mogelijk is dat die motieven financieel van aard waren, heeft de casus van Lescailje aangetoond.

Bovendien heeft de casus laten zien dat pragmatische redenen zwaarder wogen dan religieuze, aangezien dichter-drukker Lescailje ondanks haar niet doperse religie een veelgevraagd huwelijksgedicht was. Mogelijk speelde behalve pragmatisme ook literaire reputatie hierbij een rol. Een uitgebreid onderzoek naar de volledige productie van huwelijksgedichten voor doopsgezinden zou hier meer licht op kunnen werpen en de tentatieve inzichten uit dit artikel meer gewicht kunnen geven. Bovendien zou uit nader onderzoek misschien duidelijk kunnen

40 Zie daarover ook Geerdink, ‘Katharina Lescailje’.

worden in wiens opdracht de gedichten eigenlijk geschreven werden. Waren het de bruidsparen zelf die zich tot een dichter als Lescailje wendden, of waren het vrienden of familieleden die dat voor hen deden? Daarover kan de casus van Lescailje geen uitsluitsel geven. Enerzijds lijkt het aannemelijk het bruidspaar als opdrachtgever te zien, als Lescailje de dicht- en drukopdracht inderdaad tegelijkertijd kreeg, anderzijds is er ook een gedicht – dat voor Pieter Blaaupt en Helena de Bruin (1685) – waar onder staat: ‘Voor N.N.’.⁴¹ Dat gedicht is dus vrijwel zeker in opdracht van iemand anders dan bruid of bruidegom geschreven. Er is nog genoeg te ontraadselen!

41 Zie Lescailje, *Toneel- en mengelpoëzij II*, 57-58 en hierboven, noot 26.